

A szocialista társadalombiztosítás fogalma

A szocialista magyar társadalombiztosítás a dolgozók és családtagjaik betegsége, balesete, rokkantsága, öregsége és elhalálozása esetére, valamint a gyermekes családok támogatására vonatkozó jogszabályban meghatározott feltételű és mértékű – részben a szükségletek, másrészt a végzett munka szerinti – anyagi ellátásnak olyan rendszere, amely csaknem az egész lakosságra kiterjed, és a szakszervezetek irányításával és igazgatásával a dolgozók széles körű részvételével valósul meg.

A nyugdíjtörvény értékelése, a megoldásra váró feladatok

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede.
Budapest, 1969, Táncsics. 61–66.

A szociálpolitikai tervezésnek nem alakult ki önálló arculata a második világháború utáni Magyarországon. Ezt leginkább az 1950-es évek egymást követő nyugdíjreformjai támasztják alá. A második világháború utáni gazdasági reorganizáció lehetőséget kínált a különböző foglalkozási kategóriák nyugdíjainak újraszabályozására. A nyugdíjrendszer törvényi átalakítása az 1950-es években ment végbe (1953, 1954, 1958), és az 1975-ös reformig volt érvényben.

Nyugdíjtörvényünk rendelkezései a szocialista elveknek megfelelnek. A nyugdíj összege a szolgálati időhöz és az elért keresethez igazodik. A hosszú szolgálati idővel rendelkező dolgozók a munkabérük 60–70%-át kapják nyugdíjként, ami világviszonylatban is jó arány. Természetesen vannak még olyan kérdések, amelyeket még ezután kell megoldani. Megoldásukra akkor kerülhet sor, ha népgazdaságunk fejlődésével a nemzeti jövedelem növekszik, és a feladatok megoldásához szükséges anyagi fedezet rendelkezésre áll. A megoldásra váró kérdések a következők:

1. Lényeges különbség mutatkozikösszegszerűségben a régebben megállapított és az újonnan megállapításra kerülő nyugellátások között, annak ellenére, hogy a régi nyugellátások összegét több alkalommal emelték. Az 1954. október elseje előtt megállapított sajátjogú nyugdíjak átlaga havi 75 Ft; az 1954. október elseje és 1958. december 31-e között érvényben volt jogszabályok alapján megállapított nyugdíjak átlaga havi 875 Ft; az 1959-től érvényben lévő nyugdíjtörvény alapján megállapított teljes nyugdíj átlaga havi 1139 Ft.

A különböző időpontokban megállapított nyugdíjak közöttiösszegszerűkülönbségek megszüntethetők:

- a régi nyugdíjnak – a jelenlegi szakmai átlagbérek alapján – az új törvény szerinti nyugdíjakra való átszámításával, vagy
- a régi nyugdíjak olyan százalékos emelésével, hogy legalább a különböző időpontokban megállapított nyugdíjnak az átlaga legyen azonos,

- végül megszüntethető a korábbi időpontban megállapított alacsony összegű nyugdíjak emelésével
- 2. Összegszerű feszültség keletkezik az ugyanazon nyugdíjrendszeren belül a különböző időpontban megállapított nyugdíjak között is, mert a nominálbérek rendszeres emelkedése következtében a korábban megállapított nyugdíj a későbbben megállapíthatóhoz képest alacsonyabb összegű.

A jelenleg érvényben lévő nyugdíjtörvény szerint az 1959-től 1963-ig megállapított teljes nyugdíjak átlaga havi 1064 Ft; az 1963-ban megállapítottaké havi 1225 Ft, tehát a két időszak között megállapított nyugdíjak átlagában közel 200 Ft az eltérés; az 1970-ben megállapításra kerülő nyugdíjak átlaga előreláthatólag havi 1500 Ft-ra emelkedik. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy az árak is növekvő tendenciájúak, akkor megállapíthatjuk, hogy a nyugdíjak reálértéke csökkenő tendenciát mutat.

A nyugdíjak reálértékét úgy lehetne rögzíteni, hogy az árindexben bekövetkező eltolódásokat megfelelően a nyugellátások összegét meghatározott időközökben felül kellene vizsgálni. Ha a nyugdíjak összegét az árindexhez igazítjuk, akkor rögzíthetnénk a nyugdíjasok életszínvonalát. Ha a nyugdíjak rendezésének a nominálbérekben bekövetkező eltolódás lenne az alapja, akkor a nyugdíjasok életszínvonalát a dolgozók életszínvonalával párhuzamosan emelhetnénk.

- 3. Nyugdíjrendszerünk eléggé bonyolult és nehezen áttekinthető. Ennek oka az, hogy a különböző időpontokban hatályba lépő új nyugdíjtörvények lényegében csak a jövőben megállapításra kerülő nyugellátások vonatkozásában tartalmazznak egységes rendelkezéseket, a régi nyugellátások vonatkozásában tartalmazhatnak egységes rendelkezéseket, a régi nyugellátásoknak rendszerint csak a felemeléséről intézkednek; a különböző időpontokban megállapított nyugellátásokra tehát különböző rendelkezések vonatkoznak.

A nyugdíjtörvények figyelemmel voltak a szerzett jogokra, a hosszú évtizedek alatt kialakult rendelkezésekre és ezek a régebbi rendelkezések az új nyugdíjtörvényekbe is beépültek. Rendkívül bonyolultak például a szolgálati idő számítására vonatkozó rendelkezések, mert a jelenlegi jogszabályok átvették a volt közszolgálati alkalmazottakra, a volt vállalati nyugdíjpénztári tagokra vonatkozó régi rendelkezéseket is. [...] Az 1959 óta hatályban lévő nyugdíjtörvényt többször módosították. A módosításokat jogszabályokba foglalták.

A bérből és fizetésből élők nyugdíjrendszerén kívül más rétegekre vonatkozó nyugdíjrendelkezések is születtek. Külön nyugdíjrendszerek határozzák meg a mezőgazdasági tsz-tagok és az önálló kisiparosok nyugdíjra jogosultságát. Ezek a nyugdíjrendszerek az alapelveket tekintve általában megegyeznek a bérből és fizetésből élő dolgozók nyugdíjrendszerével, de sok vonatkozásban tartalmazznak eltérő rendelkezéseket is, például a nyugdíj összege, a nyugellátás folyósítása stb. tekintetében.

Szükségszerűen vetődik fel az a kívánság, hogy tegyük nyugdíjrendszerünket egyszerűbbé, áttekinthetőbbé, a dolgozók számára is könnyen érthetővé. Ezt a

célt szolgálja a nyugdíjtörvények tervezett kodifikálása, amikor is a különböző időpontokban megjelent jogszabályokat egységes rendszerbe foglalják, a nyugdíj-rendszereket egyszerűsítik és közérthetőbbé teszik. [...] Az egyszerűsítéssel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy ennek kereteit és időpontját az határozza meg, hogy a népgazdaság milyen mértékben képes vállalni a nyugdíjjal kapcsolatos többletkiadást.

4. A nyugdíjazás ténye minden dolgozó életében változást okoz. A nyugdíjasnak meg kell válnia munkahelyétől, munkatársaitól, abba kell hagynia a hosszú évtizedekig végzett munkát. A nyugdíjas új életkörülmények közé kerül, a korábbi munkájával megszerzett, nyugdíj formájában jelentkező munkanélküli jövedelemből él. A nyugdíjassá válás nehézségeinek leküzdése társadalmi közreműködést is igényel. [...] Nem véletlen jelenség, hogy a nyugdíjasok még akkor is igyekeznek munkát vállalni, ha nyugdíjuk egyébként biztosítja a megélhetésüket. A munkavégzés lehető többletidejük egy részét, s azáltal, hogy feladataik vannak, úgy érzik, hogy a társadalomnak továbbra is hasznos tagjai maradnak.

Ismert tény, hogy a legtöbb üzemben nyugdíjügyi albizottságok működnek, amelyek mind többlet foglalkoznak, törődnek az egykori munkatársakkal, a nyugdíjasokkal. Kéri és igénylik tapasztalataik átadását, tanácsaikat az üzemi feladatok elvégzéséhez, időközönként meghívják a nyugdíjasokat baráti beszélgetésre, megvendégelik őket. Számos helyen nyugdíjasklubot szerveztek, ahol kellemes körülmények között tölthetik szabad idejüket. A nyugdíjasok tehát érzik és élvezik a volt munkatársak szeretetét, törődését és nem tekintik magukat a dolgozók társadalmából kiszakadt embereknek. [...] A nyugdíjasok ellátását munkával, rendszeres foglalkoztatásukat feltehetően elősegítik majd a bedolgozókra vonatkozó új rendelkezések, a bedolgozói rendszer kiszélesítése.

A nyugdíjasokkal való törődés nemcsak a társadalom, hanem a család feladata is. Közismert, hogy családjogunk a szülő számára kötelezővé teszi a gyermekeikről való gondoskodást, törődést, a gyermekek eltartását, de ugyanakkor a gyermekeket is kötelezi a rászoruló szülőkkel való törődésre, adott esetben eltartásukra, amit általában meg is tesznek. [...] Vannak azonban olyan tapasztalatok is, hogy a gyermekek az idős szülőkről nem gondoskodnak, helyzetüket a gyermeki szeretet megnyilvánulásaival nem könnyítik. Itt elsősorban nem a szülők rendszeres anyagi támogatására gondolunk – bár a gyermekeket a családjog erre kötelezi –, hanem arra, hogy az idős nyugdíjas szülőket a gyermekek egyéb irányú gondoskodással vegyék körül.

5. A nyugdíjterhek – a nyugdíjasok részére évenként kifizetett összegek – növekvő tendenciájúak.

*Nyugdíjban – járadékban – részesülők száma, a kifizetett nyugdíjak alakulása
(január elsejei adatok)*

Év	Ipari stb. nyugdíjjára- dékos	Mezőgazdasági tsz. nyugdíjjáradékos	Hadigondozott járadékos stb.	Összesen	Nyugdíj- kiadás (millió Ft)
	létszáma (ezer fő)				
1958	552	–	57	609	2908
1959	560	7	56	623	3722
1960	575	9	52	636	4427
1961	591	149	56	796	5080
1962	630	227	55	912	5737
1963	661	280	42	983	6421
1964	702	304	40	1046	6992
1965	743	320	38	1101	7712
1966	785	332	39	1156	8711
1967	834	342	37	1213	9514
1968	876	357	36	1269	–

Az adatok szemléltetően bizonyítják, hogy a nyugdíjterhek a nyugdíjasok számának növekedésén kívül is növekednek, ami természetes jelenség, és főként a következőkkel magyarázható. Az életkörülmények javulásával, a gyógyászat eredményeinek igénybevételeivel az emberi életkor megnövekedett. Társadalmunkban ma sokkal több idős ember él, mint néhány évtizeddel ezelőtt, s így a nyugellátást is hosszabb ideig élvezik. Állandóan növekszik a nyugdíjasok létszáma. A társadalombiztosítás területén bekövetkezett fejlődés következtében mind több és több dolgozó lesz jogosult a nyugellátásra.

Növekszik a folyósított nyugdíjak összege azért is, mert a régebben megállapított nyugdíjjal rendelkező nyugdíjas, ha meghal, a nyugdíjterher alacsonyabb összeggel csökken, mint az a nyugdíjterher, amelyet az új nyugellátás megállapításával vállal a társadalom. A nyugdíjterhek a nemzeti jövedelemből – a nyugdíjak emelésére vonatkozó külön intézkedések nélkül is – mind nagyobb összeg igénybevételeit teszik szükségessé. [...] A nyugdíjrendszer segítségével oldunk meg néhány olyan munkaerő-gazdálkodási problémát is, amelyek a népgazdaság fejlődése szempontjából elkerülhetetlenek, így például azokat a kérdéseket, amelyek egyes bányauzemek szanálásával kapcsolatban jelentkeztek.

A kapitalista államokban is tapasztalható, hogy a gazdaságosabb energiahordozók felhasználásának előtérbe kerülésével a nem, vagy csak kevésbé gazdaságos szénbányák termelését csökkentik, mégpedig úgy, hogy a bányákat bezárják, de a dolgozókról a társadalom különösebben nem intézkedik, nem gondoskodik. Nálunk a szénbányák termelésének csökkentése következtében keletkezett munkaerő-feleslegről a társadalom intézményesen gondoskodik. A bányászokat tervszerűen más munkahelyre irányítják, részükre különböző kedvezményeket (költözködési

költségek átvállalása, új lakáshoz juttatás stb.) nyújtanak. Az öregségi korhatárhoz közelálló vagy a föld alatt végzett munka során legalább 50%-ban csökkent munkaképességűvé vált dolgozók például nyugellátásban részesíthetők.

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a népgazdaság fejlődésével párhuzamosan és összhangban nyugdíjbiztosítási rendszerünk is állandóan fejlődött és – a megoldásra váró problémák ellenére is – a tények azt bizonyítják, hogy hazánkban fejlett nyugdíjrendszer van. A fejlődés a társadalom valamennyi rétegének életkörülményeit kedvezően befolyásolja. Nyugdíjbiztosítási rendszerünk lényegében az egész társadalomra kiterjed, és egyre kedvezőbbé válik. A kisipari szövetkezeti tagokra is például a bérből és fizetésből élő dolgozókra vonatkozó nyugdíjbiztosítás vonatkozik, 1951. július elsejétől.

A családi pótlék

In: Gál László et al.: Szociálpolitikánk két évtizede. Budapest, 1969, Táncsics. 71–78.

Magyarországon 1912 óta létezett családi pótlék, azonban a második világháborút megelőzően ennek összege és lefedettségi köre rendkívül alacsony volt. 1946-ban – a korábbi 14 éves korhatárral szemben – már a 16 évnél fiatalabb gyermekek után is folyósítottak családi pótlékot járulékfizetés ellenében. A családi juttatások közt a legfontosabb támogatásokat a családi pótlék és az anyasági segély összegei jelentették. Mindkét juttatás esetében a színvonal folyamatosan emelkedett 1945 után. Az 1967-től folyósított gyermekgondozási segély az anyák foglalkoztatottságát kívánta elősegíteni, nem kis mértékben munkaerőpiaci megfontolásoknak megfelelően. A családi juttatások viszonylag stabil összeget jelentettek a szociális kiadásokon belül. A GDP-hez viszonyított szociális kiadások 12,2%-át adták 1960-ban, 1980-ban pedig 13,3%-át. Ennek következtében a juttatások összege a kiadások dinamikus növekedését követve a korszakban folyamatosan emelkedett. A családi pótlék összege 201 Ft volt 1960-ban, 1987-ben viszont már 1399 Ft.

A családpótlék-rendszer kialakításánál több szempontra kellett figyelemmel lenni. Mindenekelőtt arról kellett gondoskodni, hogy a családi pótlékra jogosultság minden munkaviszonyban álló dolgozóra kiterjedjen; egységes legyen a jogosultság feltétel és mértéke; a családi pótlékkal kapcsolatos ügyeket decentralizáltan, a dolgozók bevonásával és ellenőrzésével oldják meg.

Az 1946. évi családpótlék-rendelet már valamennyi ipari és háztartási dolgozóra, házfelügyelőre kiterjesztette a családi pótlékra jogosultságot és a korhatárt a gyermek 14. életévétől a 16. életév betöltéséig felemelte. Bővítette a családi pótlékra jogosult gyermekek körét és a családi pótlék összegét minden dolgozó kategóriára egységesen állapította meg. Ezzel megszüntette a fizikai és szellemi dolgozók családi pótléka közötti méltánytalan megkülönböztetést.